

Այս օրուան հանդէսը շատ բարդ է, և կրօնականը կը վերջնայ քաղաքական մեծ ցոյցով մը: Աշտարակին գլխին մօտ՝ չորս անկենաց վրայ յանկարծ գեփուռը կը բռնայ չորս դրօշակներ. երկուքն Առիւծին, և երկուքն Խալիլոյ: Ասոնց մին հոս փոխադրուած է Ս. Մարկոս զրահաւորէն, որոյ կայմին վրայ ծածանեցաւ ու բացաւ յաղթականօրէն Տեռնալի դռները, բոցի և արեան միջէն գնալով կանգնելով անոր ափանց վրայ: Ս. Մարկոսի դրօշն արժանի էր Ս. Մարկոսի, և այսօր կը ծփայ ծեր Առիւծին քով, որուն հետոց վրայէն քալեց, և անոր հետ ապրելու իրաւունքը ժառանգեց: Հրանթօին որտեղ, քաղաքին հարիւր զանգակատանց համախումբ ղօզանջը, փողերու զոչիւնը, երկու հազար անկանց հայրենաւորէր մէկ նուազը, և ժողովրդեան զգլխիչ աղաղակներն ու ծափերն՝ որ այս րոպէիս իրարու կը խառնուին, կը յօրինեն պատերազմի շփոթ մը, որ կարծես Միջերկրականի միւս փուռքէն յանկարծուստ հոս փոխադրուած է: Այս տեղ ոչ ևս Աղբիւրականի ոստանը, այլ Խալիլոյ Վենետիկն է, և անոր հետ ամբողջ նոր հայրենիքն է՝ որ կը ցնծան ու կը խայտան՝ ի տես նոր փառքերու այս նշանին: Դքսական պալատան վեհ պատըշգամէն այլ ևս չպիտի կարկաթին եղջերապսակ գլուխն արխապատ ուսերու վրայ. և Առիւծն այլ ևս չպիտի մոռնչէ ու պատռուէ: Պատմական Վենետիկոյ մէջ կ'ապրէ արդի Վենետիկը՝ որ Սաւոյիոյ դրօշին կը նայի, անդարձ անցելոյն քաղցր յիշատակներն որոնալով մտքին մէջ:

Ամենայն ինչ վերջացած է, և ամբոխը կը սկսի շարժիլ ու քայքայուիլ: Բայց կը խաբուի. հանդէսը դեռ չէ աւարտած. անոր անակնկալ վերջաբանը կայ: Ընդունոցին պայծառ երկնքէն անազնադրող պայծառներ իրենց կը դարձնեն հասարակաց աչերը. և կը տեսնենք անպանման ծխերու միջէն շրվիժումը գունագոյն թրդթեանկներու տարափի մը, զոր հովը կը ցանէ զեռացող նաւակաց բազմութեան վրայ: Բոլոր բազմակները կը կարկառին օդն

ի վեր, և թիակները կը մխրճին ջրին մէջ՝ որսալու համար այդ թուշկոտ կամ ջրամոյն մաղթագրերը, որոնք «Վասն Վենետիկ» ընկերութեան սրտեռանդն ողջունը կը բերեն առ «յարուցեալ Զանգակատունը», Աղբիւրականի Դշխոյին այդ հին փառքն ու մեծութիւնը, և անոր վերաւ ծնութեան ու լուսոյ նոր փարոսը:

25 Ապրիլ 1912

Հ. ՎԱՐԴԱՆ ՀԱՅՈՒՆԻ

ՈՒՆԵ ՊԱԶԷՆ

ԱՆԴԱՍ ԶԻԱՆՍԱԿԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆԻՆ

ՏՈՆԱՍԻՆ

Թ.

ՍՐՃԱՐԱՆ

«Փոքրիկ Տոնասին»
(À la Petite Donatienne)

Ութ տարիներ է ի վեր, Բարիդի մէջ ծառայութիւն ընելու համար, թողուցեր էր նէ իր էրկը, իր զաւակները, Բլեօքի երկրին մէջ զանուոյ Ռոզ կրկնի ագարակիկը. եօթը տարիներ անցեր էին յորմէ հետէ ժան Լուան, կնոջ պատճառաւ, յուսահատած, ունեցած չունեցածը ծախուած, աէրը մատնուած, Պրէզանյէն դուրս նետուեր էր ու Վանտէի ճամբան բռներ, ճամբայ՝ որ ամէն կողմը կը տանի: Տոնասինի բացած սրճարանի մէջ՝ որ իր անունը կը կրէր, «Փոքրիկ Տոնասին», արուարձանի սրճարան մը, Լըվալուա-Բէրըէ փողոցին անկիւնը, յաճախորդ մը կը պաղեցնէր եղերդի փոշիով սուրճի սկահակը՝ զոր նէ դրեր էր առկը: Սա սովորական յաճախորդներէն չէր: Երկու արմուկները ստուլին վրայ կոթնցուցած, գլուխը սկա-

հակին վրայ՝ ուսկից ելած շողին ածիլ-
ուած երեսը կ'ողողէր, ու թաւ պիտիբռնուի՝
որոնք շրթունքները կը ծածկէին, դիմացը
կը նայէր դգալով մը մեքենարար շարժելով
առջիւր դրուած սև հեղուկը: Գէմքին բո-
ւոր ջիղերը թոյլցեւ էին. նա կը հանգչէր,
իր աչքերը՝ որոնք լոյսը դիմացէն կ'ըն-
դունէին, այն կանանչ աչքերը, փայլուն՝
տարտամ ժպիտով մը, արդիւնք մտազբա-
ղում չունենալու և բարեկեցութեան ըզ-
գացման, սեւեռեալ կը դիտէին մշուշը
պզտիկ վարազոյրներու վերեւէն որոնք խա-
նութիւն առջեւի կողմի ապակիներու վա-
րի կարգը միայն կը ծածկէին: Սակայն,
հին ընկերասէր ժամանակներէ մնացած
նախապաշարմամբ, քաղաքավար երևնա-
լու համար խանութի տիրուհոյն՝ զոր և
ոչ իսկ կը տեսնէր, և անծանօթ էր իրեն,
երբեմն խօսիլ հարկ կը սեպէր: Նէ սրճա-
րանին ձախ կողմը, լոյսին հակառակ,
շատ մօտ ապակափեղկին՝ որ սրահը փո-
ղոցէն կը բաժնէր, նստած էր ու զոյգ մը
սև գուլպայ կը հիւսէր, գործ մը՝ զոր միշտ
ըրբեր էր հեռաւոր ժամանակներէ ի վեր,
երբ դեռ պզտիկ էր ու կը վազէր ծովե-
զերքի աւազներու վրայ, իֆիսիաքի ժո-
ղովրդապետութեան մէջ, զինքը կը տես-
նէին կնիկներու հետ որոնք ամէն օր կը
սպասէին ծովուն բարձրանալուն և բաց
ծովու վրայ աստիւն անդին ցրուած առա-
գաստներու դարձին: Այդ գործը կ'ընէր
առանց վրան ուշ դնելու. կը դադրեցնէր
երբեմն և ապա նորէն կը սկսէր լուսթեամբ
Ոչ կնկան ուշադրութիւնը իր հիւսուած-
քին վրայ էր և ոչ յաճախորդինը՝ փողո-
ցին մշուշին վրայ: Նէ կը խորհրդածէր
թէ յաճախորդը ձանձրոյթ կը պատճառէ
իրեն, շատ դանդաղ կ'ուտէ, թէ ինքը այն
ժամուն դուրս ելած պէտք էր ըլլալ ա-
ռաւօտեան պէտք եղած բաները հոգալու
համար: Կաթնալաճառները կը դառնային
իրենց թիթեղեայ պարապ ամաններովը:
Երբ աչքերը վեր կը վերցնէր, կը նկա-
տէր որ մարդուն դէմքի մորթը ճաթոտած
է լաստակներու (échafaudage) հովերէն,
ու խորշոմներու խոռոչներու մէջ կրիի

հետքեր՝ որոնք երբեմն վար կ'իյնային ու
կը խառնուէին սուրճին հետ՝ զոր կը շար-
ժէր ձեռքով: Ոչ մին և ոչ միւսը խօսելու
կամ պատասխանելու եռանդ մը չէին ցուց-
նէր: Եւ սակայն, առանց իրենց անդրա-
դառնալուն, այն անճաշակ և թոյլ կեր-
պով փոխանակուած բառերը, կ'առաջ-
նորդէին զիրենք կենաց ողբերգական վայր-
կենի մը:

— Ուրեմն, — կ'ըսէր Տոնասիէն, — եր-
կնիքդ պիտի դառնաս:

— Այո, — կը պատասխանէր որմնա-
դիրը, — վասն զի նոյեմբեր ամիսը մօտ
է: Միգի համար մեռեալ եղանակ մըն է:
Մինչև մարտ ամիս լիմուզէն նահանգին
մէջ կը մնանք: Կը ճանչնան թերևս Ժան-
դիու քաղաքը:

— Ո՛չ. Բարիզէն երբէք դուրս չեմ
ելլեր: Գեղեցիկ է ձեր երկիրը:

— Ոչ այնչափ: Երբ ոչ ոք քեզի կը
սպասէ, կը հասկնամ, ոչ մէկ երկիր գե-
ղեցիկ չէ:

Նէ յօրանջեց, հիւսելը առաջ տարաւ,
կը փախաճէր որ յաճախորդը հեռանայ:

Սա գլուխը՝ զոր թանձր թաղիքէ զըլ-
խարկով ծածկեր էր, կախեց ու երկու
ձեռքով բռնելով սկահակը մէկ շունչով
խմեց:

— Գեղեցիկ չէ, — կրկնեց, — բայց
ծննդավայր է. հոն գէթ ծանօթներու կը
հանդիպիս, կը լսես թէ, ամառը հեռու
եղած ժամանակդ, այս ինչը մեռեր է, ու-
րիշ մը ամուսնացեր է, ուրիշներ ծներ են:
Երբ կը դառնամ միշտ ինծի կը սպասեն
որ կնքահայր ըլլամ:

— Կարելի է, — պատասխանեց խա-
նութիւն տիրուհին:

— Մարիներ, Ժիւլիաներ, Հորդանա-
ներ, Ռիշերներ, Կոնսդաններ, Լէոնարտ-
ներ... Գրեզօղի մէջ շատ անուններ կան:

Սկսաւ միմակը ծիծաղիլ, ապա փչել
սուրճին վրայ:

— Օրինակի համար, կը ճանչնամ
պզտիկ մանչ մը որ Յովէլ անունը կը կրէ:
Ու նորէն ծիծաղեցաւ:

Կինը յանկարծ ոտք ելեր էր: Պզտիկ,

թեթեւ, սեւեր հագուած, մէկ ձեռքը բռնած հիւսած գուլպան, վառվռուն աչքերը տընկած, առաջ կու գար: Դէմքին վրայ ձանձրոյթի նշան չէր տեսնուեր, բայց այտերը դեռ թարմ, արտեանունքներու տակ շատ մը խորշոմներով, բոլորովին կարմիր էին:

— Կրկնէ՛ նորէն, նայիմ, — ըսաւ:

Մարդը ուզեց բռնել ձեռքը՝ զոր երկընցուցեր էր հրամայելու համար: Նէ ետ քաշեց, անհամբերութեան ձև մ'ընելով:

— Թո՛ղ սուր հիմա:

— Ինչո՞ւ կը բարկանաս. միտքս զգեց թշնամանել չէր... Լաւ ուրեմն, այո՛, հանդիպեցայ մանչուկի մը որ Յովէլ կը կուչուէր:

— Ի՛նչ տարիք ունէր:

— Ութ կամ ինն տարեկան:

— Գո՞ռ՞զ մազերով:

— Չեմ յիշեր:

— Սիրո՞ւն:

— Անշուշտ, միւսներուն պէս:

Տոնասիկէն թեւէն բռնեց:

— Երեսն նայէ... Պէտք է որ յիշես... Այդ անունը սիրտս տակնուվրայ ըրաւ... Կը տեսնես, հագիւ ըսիր, բան մ'եղայ... Ես ալ ճանչցեր եմ տղայ մը որ նոյն անունը կը կրէր... Քու ճանչցածդ ո՞ւր կը գտնուի...:

— Ոչ շատ մօտ Ժանդիուի որ իմ քաղաքս է. թերեւ հինգ կամ վեց մղոն հեռուն, դարձի ճամբուն վրայ, անունը լաւ չեմ գիտեր, մեծ ճամբուն դարձեալ ըսելով... Երբ ընկերներուս մէկուն հետ անցեալ մարտի կը դառնայինք, անցնելու ժամանակ տեսանք զինքը... Ստըգով կ'երթայինք ճակընթացը առնելու համար... Կը յիշեմ պզտիկ պարտէզի պէս բան մը կաղամախի բուներով շրջապատեալ... Պզտիկը հոն կը խաղար... Ընկերս ցուցուց ինծի զայն ըսելով:

— Յովէլ կը կուչուի. հոն քարահանքներու մէջ աշխատող մարդու մը գաւազն է. կարծեմ Պրէզայնէն եկեր է:

Խղղուած ճիչ մը լսուեցաւ:

— Պրէզայն: Ապահով ես որ Պրէզայն ըսաւ: Ահ, պէտք չէ ինծի սուտ ը-

սել: Դուն սուտ պիտի չիօսիս: Ես գիտեալ կ'ուզեմ...: Չիս մի՛ խաբեր:

Չեղբը կը դողար որմնադիրին ուսին վրայ:

— Քովը պզտիկ քոյր մ'ալ կար, այնպէս չէ՛:

— Մանաւանդ մեծ, ու ոչ տգեղ, ապահով եղիր. քիչ մը քեզի նման...:

— Մեծ, ըսիր:

— Բաւական: Երկու գեղեցիկ, փայլուն աչքեր, շարժուն ջուրի նման:

— Նոյնմի՛ն է, — խորհրդածեց կինը երագի մէջ գտնուողի ձայնով մը, ու իբր թէ տեսնէր զայն, — Նոյնմի՛ն: Անոր հետ:

— Ուրիշ տղայ:

— Այո՛:

— Միայն պզտի տղայ մը տեսայ:

— Աղջիկ մը:

— Ո՛չ, մանչ մը... Տափառ հագուած էր... Ապահով եմ...:

Տոնասիկէնի դէմքը փոփոխեցաւ:

— Ուրեմն անորոք չեն... Ես կարծես չի... Ի՛նչ են զաղափարները...:

Մարդուն թեւ թողուց: Յուզում մը՝ զոր չէր կրնար զսպել, կը խղճէր զինքը, ու, յուսոյ և յուսախաբութեան կրկին հարուածին տակ, առանց իր կամաց խկ, սիրտը բացաւ այդ անձանթին: Յուսախաբ եղած ըլլալուն համար այնչափ դժուարող կը զգար ինքզինք, այնպիսի բուռն կերպով դուրս ելած իր սովորական կեանքէն որ ըսաւ:

— Նախ կարծեցի թէ պիտի գտնեմ իմիններս... Ես ալ՝ որ քեզի հետ կը խօսիմ, ունեցեր եմ երեք զաւակներ... ու հիմա չեմ գիտեր թէ ո՞ւր են... չեմ գիտեր, չեմ գիտեր... կը հասկնամ... Ամէնէն պզտիկին անունը Յովէլ էր... Բայց միայն ան էր մանչ, միւսներուն աւանաններն էին Նոյնմի՛ն և Լուսիէն...: Շատ շուտ կ'այլալիմ, այնպէս չէ՛:

Հիւսուածքին ճաղկներու ծայրերը դուրս քաշեց, ու հեռուաց ժպտիլ՝ փորձելով... մարդը զինքը կը դիտէր սկահակին շրթունքին վերեւէն: Վշտի գագաւորը մը ըլլալ գուշակեց. և այս զինքը կը վրդովէր:

Այդ անծանօթ և մօտ վիշտը կը տանջէր զինքը: Մայր մը, զաւակներ, զանոնք միասին խաղալով կը տեսնէր... Ապա, լըուսը . . . Եւ ոչ մէկ կերպով պիտի չուզէր հարցմունք ուղղել կնոջ... կը յիշէր նման պատմութիւններ, ու կ'արգաս հատէր: Դանդաղօրէն կը խմէր, մինչ Տոնասին, աչքերը իր գործոյն վրայ խոնարհեցուցած, կոպերը շարժուն, կը հիւսէր անուշադիր կերպով, ու կը քաշուէր հոն՝ ուր էր առաջ:

Կարծես կը զգար մարդուն իրեն վրայ ունեցած գութը, արգահատանքը:

— Այս թաղին մէջ կ'աշխատես, — հարցուց:

— Այ, տիկին, գործառուն զիս հոս զրկեց զանի վաճառականին յանձնարարութիւն մ'ընելու համար: Բայց ըստ բարեկամներէդ շատերը կը ճանչնամ: Քու վրայօրէ խօսեր են ինծի:

— Խնդրեմ ասորը վրայ չէ: Քանի որ երկիրդ պիտի երթաս ժամանակ մը անցնելու համար, տեղեկութիւններ աս ալ Յովելին վրայ... Գարնան ի դարձիդ ինծի հաղորդէ: Յանձն կ'առնես:

— Անշուշտ, պիտի դառնամ, տիկին Տոնասին... Դառնալը մեծ բան մը չէ ինծի համար:

Ներքնակին (gilet) գրպանէն հինգ սուհանեց և ստոլին մարմարիոնին վրայ նետեց: Անհոգ աշխատաւորի սովորական դիրքն առաւ:

— Այսուհանդերձ, տիկին, տարօրինակ բան է տեսնել մինչեւ մեր երկրի մէջ, Գրեօգի մէջ, ձեր կողմերու մուրացիկներու տղաքը... Կարծեմ դուն ալ Պրէդայնէն ես... Մի՛ ցաւիր, խնդրեմ: Յետեւութիւն:

Սպիտակ երկայն բաճկոնակը անցաւ սրահէն. մարդուն ուսերը, իր կարճ մազերով զուգը՝ զոր զբիթէ բոլորովին կը ծածկէր կիրով աղտոտած թաղիքէ զխարկը, տեսնուեցան զրան կշտանոցներուն մէջ, ապա երեցան փողոցին աջակողմը՝ մշուշին մէջ, ապակափեղկին պզտիկ վառագոյններու վերեւէն: Վերջապէս, Տոնա-

սին՝ որուն աչքերը հետեւեր էին այդ երթալով պզտիկցող ուրուականին, տեսաւ անոր աներեւոյթ ըլլալը, և ընկզմիւր ընդարձակ Բարիզի մէջ: Դեռ շարունակեց դիտել այն տեղը՝ ուր աներեւոյթ եղած էր: Մշուշային օրուան մէջ, կառքի մը անցնելիւր, խորտակեց անկէց մնացած պատկերն ալ: Կինը յոնքերը պոստեց, խրոխտ և տգոհ, ինչպէս կ'ընէր երեսն, երբ դեռ պզտիկ էր, իր կամքը կատարել տալու համար ծնօղացը: Ասոնք միշտ իրեն տեղիք կու տային: Սակայն կեանքը հօրը և մօրը պէս չէր հնազանդեր իրեն: Տոնասին, սրճարանին խորը, ուրիշ բաժնի մը մէջ մտաւ, անձուկ խոհանոց մը, կողով մ'առաւ, նորէն դարձաւ սրճարան ու դուրս պիտի ելլէր, արդէն բռներ էր զրան պըղնձեայ ունեւիթը, երբ խոշոր ձայն մը ետեւէն հարցուց:

— Արդեօք մոռցա՞ր դուն տանտէրը:

Կնոջ շարժուն ղեմքին վրայ անհամբերութեան նշան մ'երեցաւ, բայց որովհետեւ դուրս ելլել կ'ուզէր ու բացատրութեան մը ազատիլ, շուտով մը պատասխանեց:

— Սուրճդ կրակարանին վրայ է, ան, խմէ՛:

— Յաճախօրը խմեց զայն, սակայն:

— Ես իմ տուի անոր, Գնա՛, պառկէ՛:

Չեղքը նորէն երկնցուց պղնձեայ ունեւիթին:

— Կեցի՛ր:

Քովի սենեակէն մարդ մը դուրս ելաւ ու առաջ եկաւ, տգոյն ու երեսին վրայ կը կտէր ապշուլթեան և բարկութեան խառնուրդ մը որ յատուկ է գինովներուն:

— Կեցի՛ր, կ'ըսեմ քեզի:

Հագուած էր կրունկը կոտրած հողաթափներ, մութ կապոյտ տափաս մը, գիշերուան շապիկ մը՝ որուն օձիկին կոճակը քակուած ըլլալով, կը տեսնուէր արիւնշային, թանձր վիզ մը, ուր շնչերակներու զարկը կը շարժէր մօրթը: Անշուշտ ժամանակին գեղեցիկ մարդ մ'եղած էր, բայց ծուլութիւնը թմրեցուցեր էր զինքը:

շատ կըր էր դէմքը՝ ածիլուած, կարճ ու շէկ յօնքերով, շատ գէր էին ձեռքերը՝ շէկ մազերով ծածկուած, կոպերը կ'իյնային աչքերուն վրայ՝ ուր արթնութիւնը ընդ դէմ կը մըցէր:

— Ըսելու բան մ'ունիմ ինծի. — հարցուց Տոնասիէն:

Մարդը թեքը կուրծքին վրայ ծալլեց:

— Կ'ուզեմ գիտնալ թէ ինչ կը խօսէիր յաճախորդին հետ:

— Նորէն նախանձ:

— Թեքեա:

— Նախանձի՛կ այն շաղիս զանգողին:

Սկսաւ ծիծաղիլ բարձր, ջղաձգօրէն, ու, վայրկեան մը, երբեմնի շատ գեղեցիկ Պրէշոնուհուհոյն պատկերը անցողակի կերպով երևցաւ այն հեզնոց դէմքին վրայ, այն զայրացած և արհամարհող կնոջ կեցուածքին մէջ, այն գլխուն շարժման մէջ՝ որ դեռ պահեր էր ժապաւնններու մաքուր գիծը....

— Այո՛, դուն այսպէս կը ծռէիր, դուն մտիկ կ'ընէիր, դուն անոր թեք կը բռնէիր.... Մի՛ ժխտեր. ես սանդուխիս վրայէն տեսայ զքեզ:

Նէ ուսերը թօռնեց.

— Հիմա իմ խօսքերու հաշիւն ալ պիտի տամ քեզի: Ա՛հ, ո՛չ: Ամուսնացած եմ քեզի հետ, բա՛ն: Ի՞նչ կը կարծես:

— Ի՞նչ կ'ըսէր քեզի:

— Այդ իմ գիտնալու բանն է:

— Տոնասիէն:

Աթոռ մ'առնելու և զարնելու ձև մ'ըրաւ: Այն ատեն, Տոնասիէն կողովը վար դրաւ, շխտակ վազեց իրեն սպառնացողին վրայ, իր պզտիկ ոտքերուն վրայ կանգնեցաւ անոր դէմ, գլուխը բարձրացուց, պատրաստ կոռուելու և արհամարհող:

— Էաւ ուրեմն, զարկ, — պոռաց: Ո՛վ կ'արգելու զքեզ. սպաննէ զիս ուրեմն.... Ի՞նչ գեղեցիկ է քեզի հետ ապրիլը.... Կ'ատեմ այդպիսի կեանքը, կը հասկընան.... Կ'ատեմ զքեզ ալ.... Կրնաս ու՞զածդ ընել: Ի՞նչ բանի կը սպասես: Մի՛ կարծեր թէ պիտի հնազանդիմ քեզի և

պիտի համար տամ իմ խօսքերու քեզի, մարդու մը՝ զոր ես կ'ապրեցնեմ:

Բարկութենէն դէմքը այլայլեւ էր: Հիմա յայտնի կ'ընէր թէ քիչ մը վերջ պիտի ըլլայ տաղտուցած և նուստացած կինը: Կիսաբաց շրթունքներուն անկիւնը սպիտակ, նուրբ, փայլուն ակոյսներուն մէկը կը պակսէր: Աչքերն ալ կը փայլէին նման փրփրացող ալիքներու կատարներուն:

Կրկնեց.

— Այո՛, զոր ես կ'ապրեցնեմ:

Միւսը այս վերջին խօսքին, որ իրաւացի էր, ջանաց պատասխան մը տալ.

— Գործ չկայ, դուն ալ գիտես....

— Այո՛, վատ երեսն համար չկայ գործ....

Ու կատարի, որչափ աւելի տեղիք կուտար միւսը, շարունակեց.

— Կ'ըսեմ քեզի դարձեալ որ զգուեր եմ քեզմէ, և թէ դուն իմ վրաս իշխանութիւն մը չունիս, և թէ, օր մը, պիտի ցուցնեմ քեզի:

— Շատ պառուեր ես:

— Ոչ անչափ որ չկարենամ ասկէջ հեռանալ....

Մարդը աչքերը կէս գոցեց ու մոռաց.

— Ո՛ւր պիտի երթաս:

Լռութիւն մը տիրեց. այդ միջոցին իւրաքանչիւրը կը մտածէր այդ «Ո՛ւր պիտի երթաս» հարցման զօրութեան վրայ, և մեծ դժուարութեան վրայ որուն պիտի բախէին ապրելու համար իրենց այդ դիւքէն դուրս, «հեռանալով» մէկմէկէ: Տոնասիէն բռնադատեալ զգաց ինքզինքը միայլու այդ նուստու կացութեան մէջ՝ ուր կ'ապրէր: Ա՛լ չշարունակեց վէճը, դարձաւ ու դուրս ելաւ:

Զայրացեր էր, նէ աւելի թշուառ էր քան զայրացած, երբ փողոցին մէջ գտաւ ինքզինքը. դիմացը Լըվալուայի տունները, ու մտքին մէջ ծրագրերը ընկիւք գործերուն՝ որոնցմէ վերջ հարկ պիտի ըլլար նորէն դառնալ սրճարան.... Անցեր էր այն տաւրիքն՝ ուր դիւրին է ամէն բանի վրայ չմտածելը, ու, թէպէտ կը զգուշանար յի-

չելու կամ նախատեսելու առիթներէն, սակայն կային պարագայներ որոնք կը յայտնէին իր հոգւոյն տխուր վիճակը: Թեւեւ երբեք այդչափ պայծառ չէր տեսած այդ վիճակը, ինչպէս այդ առաւօտը:

Այդ անակնկալ խօսակցութիւնը Դրեօզի որմնադիրին հետ, այդ վէճը իր հոմանիին հետ, ինչպիսի՜ յայտնութիւնք թշուառութեան, ինչպիսի՜ վերյիշումներ միայնութեան, որ միշտ իր կրօնասուն եղած է, այն օրէն....:

Ծրփով աղոտոտ, կենդանիներէ և մարդիկներէ շնչուած ու արտաշնչուած մշուշին մէջէն՝ որ, մայթերու վրայ իշնալէն առաջ, սրբեր էր տանիքները և պատերը, կ'երթար նէ գլուխը կախ, ու չլսեց կաթնավաճառ կնոջ ձայնը որ կը հարցընէր. «Կաթ չե՞ս գներ, տիկին Տոնասիին» և ոչ քովի պտղավաճառ կնոջ ձայնը որ զինքը կը բարեւէր, երեք զաւակի տէր մանկամարդ կիին մը՝ որ, դժուարութեամբ ապրելուն համար, կը նախամէջը երբեմն սրճարանի տիրուհւոյն վրայ, որ ընտանեաց հոգ չունէր ու թաղին մէջ հաբուստ կը սեպուէր:

Տոնասիին աննպատակ կը քալէր, հակառակ իր սովորութեան, հոգւոյն բուր կարողութիւնները իր վրայ ամփոփած, միայն իր զաւակներուն վրայ կը մտածէր: Անոնց ցաւը միշտ կրեք էր սրտին մէջ: Ռոզ Կրկոնէ մեկնելէ վերջ առաջին տարիները կու լար Նոյնմիտի, Լուսինի, Յովիտի անունները միտքը բերելով, մանաւանդ վերջինը որուն դեռ կաթ կու տար և զոր կը յիշեցնէր իրեն փարիզի կաթնակեր տղան: Կը յիշէր անուշութիւնը այն պզտիկ շրթունքներուն՝ որոնք իր մարմնէն և արիւնէն կազմուած էին, որոնք միշտ իրմէ կանգնէր կը խնդրէին և զորոնք կը սեղմէր կուրծքին վրայ: Ահ, եթէ քովը ըլլար նա, Յովէլը, Աստուծոյ շնորհած տղան, եթէ կարենար համբուրել միւսները, գէթ շարաթը անգամ մը, կը հաւատար թէ այդ պզտիկները պիտի պաշտպանէին զինքը հաճոյից փորձութեան դէմ, զիսէ հանող նորութեան դէմ, օրինակի դէմ....:

Շատ անգամ, առաջին խղճի խայթերուն, զաղտնի, կանչեր էր. «Չաւակներս, ազատեցէ՛ք զիս»: Բայց անոնք շատ հեռու էին: Ու տղան՝ զոր կը անուցանէր և որ իրենը չէր, պաշտպանողական այդ կարողութիւնը չունէր: Ու վտանգը պաշարեր էր ամէն կողմէն Պրէդայնի այդ խեղճ կիւնը՝ որ պատրաստուած չէր այդչափ թըշնամիներու դէմ:

• • • • •

Այդ ատենները, անծանօթ հիւանդութեամբ, զրեթէ յանկարծակի, մեռաւ կաթնակեր տղան: Տոնասիին լացաւ, վշտացաւ ու արասպիեցաւ. վիճակը պիտի փոխուէր: Յոգնած կը զգար ինքզինքը, ու կաթը զրեթէ ցամքեր էր: Անցաւ քանի մը օրեր: Դեռ տէրերուն մօտ կը քնանար, նախ զգուշութեան համար, և ապա, որպէս զի ժամանակ ունենայ կաթը ցամքեցնելու.... Տիկինը իրիկուն մը զինքը կանչեց: Ազնուութեամբ խօսեցաւ. Նէ՛ ուուն մայրական սիրտը վշտի մէջ էր, արգահատանքի խօսքեր ուզեց այն միւս կնկան՝ որ սնուցեր էր աներեւոյթ եղած տղան, և որ զրեթէ ընկեր եղած էր իր մայրութեան: «Մտնու, — ըսաւ նէ, տըժ-գոյն չէ՛կ, բոլորովին սև հագուած, — ըստընտու, կ'ուզես մեր քովը մնալ, այնպէս չէ՛: Այս կերպով երախտագիտութեան պարտք մը հատուցած կ'ըլլամ քեզի՝ որ միշտ աղէկ խնամեցիր զինքը: Դարձեալ, հոն, Պրէդայնի մէջ, մեզի հանդիպած դըժբաղդութենէն վերջ, ո՛վ գիտէ ի՞նչ պիտի ըսեն....: Բաց աստի, խեղճ կնիկ, կարծեմ պիտի չգիտաբարս նորէն թշուառութեան մէջ խնալ: Եթէ կ'ուզես երկրորդ սենեկապանուհի ըլլալ իմ քովս, կը պահեմ քեզ: Միայն, մեր յարկաբաժնին մէջ սենեակ չեմ կրնար տալ քեզի....»: Մանկամարդ տիկինը անկեղծօրէն կը հաւատար թէ զթութեան գործ մը կը կատարէ: Լաւ գործ մ'ընել կը կարծէր: Իր աշխարհային կարեկցութիւնը՝ թշուառութիւնը ազտեմբու չարագոյնը կը նկատէր: Սրբուհի մը պէտք էր եղած ըլլար նէ ուրիշ կերպ մտածելու համար: Դարձեալ, զրե-

թէ կ'անգիտանար նէ թէ, հոն, վերը՝ ժաւը երեկոյեան տասնէն վերջ, ինչ կ'ընէին ծառայները: Ինչպէս ուրիշներ, ինքն ալ այդ բանով շատ չէր հետաքրքրուել: Բաց աստի, շատ ստոյգ էր որ Մոնսյոյ փողոցին զեղեցիկ յարկարամնին մէջ, տէրերու քով ծառայներն ալ բնակեցնելու տեղ կը պակսէր: Այդ բանին պատճառներն էին սովորութիւնը, ճարտարագետը, տան տէրը, դրացիները՝ որոնք նոյնպէս շինած էին, հողերու գինը, եկամուտները՝ որոնք չէին բաւարար պալատ շինելու, արգելքները տեղ գիտութեան, անվստահութեան և ատելութեան, յարաբերութեանց անապահովութիւնը, տէրերու և ծառայներու մէջ եղած յարաբերութեանց անհաստատութիւնը, աղետալի գաղափարը՝ թէ իւրաքանչիւր ոք իր անձին համար միայն պատասխանատու է, երեսօտարութիւնը այդ ժամանակ հինգ տարեկան տիկնոջ՝ որ ժամանակ չունէր այդ բաներու վրայ մտածելու, և որուն աստիճանը նկատմամբ բան մը չէր ըսած իր մայրը..... Ու Տոնասիէն կորսուած էր:

Տոնասիէն ճանչցաւ վեցերորդ յարկին ապականեալ նրբանցքը, միջնորմներով բաժնուած մանապաղները, ծիծաղները, կասկածելի խօսակցութիւնները, հետապնդումները, գիշեր ժամանակ, երբ մարդիկ թէատրոյէն կամ սրճարանէն կը դառնային, դրան հարուածները, ժողովակները, կազմուող կուսակցութիւնները, նախանձները, կանխաւ որոշուած նշանի մը՝ կէսբացուող դռները, կոչը ելեղրական զանգակներու՝ որ տաւր մարդու սրտոյնը ըսել կու տար ու կին մը վար կը կանչէր, ձեղձուի տակ ընդունելութիւնները՝ որոնք կը սկսէին, ինչպէս վարիները, բաց ի ճախովներէն, ու կը լմնային շուայտուութեամբ:

Ռբիշ մը թերևս կրնար ազատիլ, բայց Տոնասիէն ո՛չ:

Սիրուհին եղաւ ծառայի մը, շատ գեղեցիկ մարդ, ծանօթ ունեցած յաջողութիւններով, խրոխտ՝ նշանագեղատուր, խօսող իր տէրերուն վրայ համարձակու,

թեամբ և քսանրութ տարեկան մարդու մը ունեցած տեղեկութեանց ճոխութեամբ, որ արդէն տասնուհինգ տարի ծառայութիւն ըրեր էր Ռարիզու շատ մը տուններու մէջ: Շատ զոհ մնաց նա տարած յաղթանակէն: Այդ ժամանակները Տոնասիէն կ'ընդունէր աղաչական նամակները՝ որոնց չէր պատասխաներ, այն նամակները՝ որոնցմով Լուսն կ'իմացներ իրեն կանխարասեաց ծախուելու ժամանակին մօտենալու: Չհաւատաց անոնց: Սիրահարն ըսաւ իրեն. «Զքեզ երկիր դարձնելու համար է կամ քեզմէ դրամ քաշելու»: Նէ չըրկեց իր դրամը, չգնաց Ռոգ Կրիյոնի ազարակիլը ազատելու համար: Իսկ վերջին երկու նախակները իրեն չտուին, ու ապա կրցան ըսել իրեն. «Կը տեսնես որ զքեզ կը մոռնան»: Ինչ սուտեր էին Պրէդայնի տունէդ եկածները: Եւ ոչ կը զրեն քեզի»:

Տարօրինակ բան. նոյն ժամանակները ուզեց իր գաւառի գլխադիրը մէկդի նետել: Հիմա որ այլ ևս ստնտու չէր, շատ անգամ դուրս չէր ելլեր, ու տան շրեղութեան մաս չէր կազմեր, այնչափ կուրեղոր չէր: Ուստի վերցուց բարակ կտուէ երկու երկնները՝ որոնք ուրծուին, նկարէն և Բլէօքի նորածնութեան համաձայն յօրինուած էին. ծալեց կտուր — երեք գլխադիր ընդ ամէնը, — և իր բազմածալ հաստ կտուէ զգեստին հետ դրաւ արկղին մէջ, այլ ևս չգործածեց զանոնք: Գլխարկներն ունեցաւ, ուրբեց մագերէ և գլխուն վրայ բարձրացուց. բազմութեան նմանեցաւ: Այդ նոր տարագը փոխեց զՏոնասիէն: Չննող աչք մը պէտք էր ճանչնալու համար Պրէդայնը այն պզտիկ, արթուն, վառ յեղուշ, փայլուն աչքերով սենեկապանուհիին մէջ՝ որ այնչափ ջղայնօրէն կը ծիծաղէր և այնչափ տխուր կը ժպտէր:

Ամառն անցաւ Ռոգ Կրիյոն երեսի վերայ մնաց ու ինքը բան մը չլսեց... Միշտ իր գաւառներուն վրայ կը մտածէր ու անոնց վրայօք տեղեկութիւններ ունենալ կ'ուզէր... Խիղճն ալ կ'արթննար երբեմն: Պզտիկութեան ժամանակ բարեպաշտ եղած

էր, հաւատք ունէր ու կը զգար թէ բրածը գէշ է:

Միայն այդ մասին նկատմամբ բրած խորհրդածութիւնները ոչ երկայն էին և ոչ յաճախ: Հոն, իր աղքատ երկրին մէջ, զգուշանալու և ինքզինքը ամփոփելու համար, պիտի ունենար կրօնական հանդէսները՝ որոնց հետ զոյգ կ'ընթանան ջերմեռանդական գործերը. ձայնաւոր պատարագ, Բէւօքի ժողովրդապետին քարոզը, ճառեր, մկրտութիւններ, թաղմանական զանգակներ, հրեշտակ տեսանի զանգակներ, օղբ բոլոր՝ որ երեք անգամ օրուան մէջ կ'արօթէ. պիտի ունենար ժողովրդապետութեան պառաւ կիներու օրինակը, որոնք երբեմն այցելութեան կու գային ազարակիկին, ու, թէպէտ առականերով կը խօսէին և կը բարբառէին, սակայն մեկնեւէն վերջ լաւ ապրելու փափաք մը կը թողուին: Բարեգի մէջ չկային աստիճաններ, թիւ պատարագ մը, երբ տիկնոջ միտքը ինար, ժամ որոշէր ու կարենար ստուգել....:

Եկաւ սեպտեմբեր ամիսը: Բարեգի շրջակայքը զդաւի մը մէջ էր Տոնասիէն, ու կեանքը չէր փոխած, սակայն լուր չընդունելու մտաւանդութիւնը զինքը կը տանջէր. ու հոմանոյն հրամանը ոտքի տակ առաւ Գրեց առ «Օրիորդ Նոյեմի Լուսոն, ազարակիկ Ռոգ կրիյոնի, ի Բէւօք, Պրէդայն»: ու կը հարցնէր իւրաքանչիւրին որպիսութիւնը.... Անցան ութ օրեր. պատասխան չեկաւ: Խորհեցաւ թէ Լուսոն իր վիճակը լսած պիտի ըլլայ. բամբասեց իր էրիկը որ արգիւրէ Ենոյեմի պատասխանելը: Այդ կէտը ստուգելու համար, զրեց այն աղջկան՝ որուն ինքն իսկ յանձնէր էր տանը և զաւակներուն ինամը. հարցուց Աննէդ Տօմէրքի. «Ինչո՞ւ համար կը լռեն»: Այս անգամ պատասխան ընդունեցաւ շուտով և բիրտ. «Ուրեմն չե՞ս գիտեր թէ ամէն բան ծախուեցաւ: Այլ ևս տուն չունիս: Մարդը մեկնեցաւ, վա՛ն տէր ճամբան բռնեց. իրեն հետ տարաւ աղբը»: Մեկնած, Տարած: Ո՛ւր էին ա՛նոնք: Ոչ ոք կրցաւ ըսել, ոչ քաղաքա՛

պետը, ոչ ժողովրդապետը, ոչ Հուրդիէ քահանայն՝ որ Լուսոնէ նամակ չէր ընդունած:

Այն ատեն յուսահատութիւնը տիրեց Տոնասիէնի վրայ: Չափէ դուրս կարօտի և ուժգին ցաւ մ'ունեցաւ: Բաժնուեցաւ իր սիրահարէն՝ զոր կ'ամբաստանէր, առանց զիտնալու, բայց միանգամայն առանց խաբուած ըլլալու, թէ Լուսոնի վերջին նամակները ծածկեր էր իրմէ: Ուտեիլն դադրեցաւ, ամբողջ շարաթ մը լացաւ, միշտ կրկնելով. «Նոյեմի, Լուսիէն, Յովէլ »: Ներողամիտ կ'ըլլային իրեն, վասն զի ճարպիկ, աշխոյժ էր ծառայութեան մէջ, ու մեծնող պզտիկին ստնտուն եղած էր: Սակայն առողջութիւնը շուտով փաստեցաւ, ու նոյեմբեր ամսոյ մէջ, կէսօրէ մը վերջ, աճապարանօք հիւանդանոց փոխադրուեցաւ: Բժիշկը թաղանթային ջերմ անունը տուեալ էր հիւանդութեանը: Երեք օր վերջ մանկամարդ տիկինը՝ որուն քով ծառայիւր էր նէ, մարդ զրկեց ինչպէս ըլլալը հարցնելու, ու ճաշէն առաջ հաւաքուող քանի մը բարեկամ տիկիններու ըսաւ. «Կը յիշէ՞ք այն պզտիկ կիւնը՝ Պրէդանուսին, որ իմ քովս էր, նէ շատ հիւանդ է. ասկէց մեկնելուն երկրորդ օրը քառասունը մէկ աստիճան բարձրացեր է ջերմութիւնը.... Դատ ազնիւ էր, այնպէս չէ՛, Դատ խճւացի ու շատ լաւ մայր. իր զաւակները չափէ դուրս սիրելուն համար է որ կը մեռնի.... Գինեմոլ էրիկ մը, հաւանականաբար, որ զանոնք առեր հեռուն տարեր է, ու նամակ չի գրեր, տեղեկութիւն չի տար.... Տխուր բան է, այնպէս չէ՛:

Իրաւցէ՛ Տոնասիէն քիչ փնաց կը մեռնէր: Դատ զանդազօրէն բժշկուեցաւ: Երբ հիւանդանոցէն ելաւ այնչափ տկար էր՝ որ չկրցաւ անմիջապէս ծառայութեան մըտնել. այնչափ աղքատ՝ որ հազիւ քանի մը շարաթ ապրելու բան մ'ունէր. այնչափ փոխուած, ֆիզիքապէս, որ ամբողջաւ դառնալ Մոնսոյ փողոցը՝ ուր, անշուշտ, երկրորդ սենեկապանուհւոյ տեղն ազատ չէր, սակայն կրնար հոն կերպով մը օգնութիւն գտնել, կրնային յանձնա՛

բարեւ գինքը պարկեշտ աղջիկ մը փրնտ-
ռող բարեկամ տիկնոջ մը: Զէր ուզեր,
այն տանը մէջ, հանդիպիլ մարդուն՝ զոր
կ'ատէր հիմա. չէր ուզեր երևնալ ոչ ա-
նոր եւ ոչ ուրիշներուն այնպէս մապերը
գրեթէ թափած, այտերը խռոչացած, ու
աչքերովը՝ որոնք քիչ մը անհաստատ ե-
ղեր էին և զորոնք, տկարութեան պատ-
ճառաւ, չէր կրնար բանի մը սեւեռն ա-
ռանց պզտիկցնելու և ակնակապիճին մէջ
ամփոփելու:

Կահաւորեալ սննեակի մը մէջ բնակե-
ցաւ, ու չէր գիտեր թէ ինչ պիտի ընէ
առանց գործի, ինչպէս շատ մարդիկ հի-
ւանդանոցէ մը ելլելուն կամ տունէ մը
վնասուած ըլլալուն երկրորդ օրը: Մը-
տածեց Պրէդայն դառնալ, սակայն Բլէօ-
քի մէջ ինչպէս պիտի ճարեր ապրուստը:
Այնպիսի աղբատ երկրի մը մէջ դրամ
շահելու ինչ միջոց կար, մանաւանդ որ
Լուսնի մեկնելէն վերջ գէշ աչքով պի-
տի նայէին իրեն... Զինքը պիտի տան-
ջէին, այո՛, և դառն կերպով... Արդէն
այնչափ կը կրէր, ու, Պրէդայնի զաւակի
իր խոր մաղձոտութիւնը ճշմարիտ վիշտ
մ'եղած էր իրեն: Իր ազգականներուն՝
իֆրիաքի ձկնորսներ, հետ հաշտուելու
համար ըրած մէկ փորձը պարապ ելաւ,
եբբ խոստովանեցաւ թէ ոչ դրամ պիտի
բերէ հետը և ոչ ալ արուեստ մը: Ու թը-
շուառութիւնը դարձեալ մօտենալ սկսաւ:
Տոնասիէն դեռ աղէկ չգօրացած, քովը
մնացած վերջին քսան ֆրանքն յանձնեց
ծառայից գործակալութեան. նոր տուն մը
մտաւ ծառայութեան, տիկնոջ մը քով որ
ամուսնացնելու երկու աղջիկ ունէր: Հոն
չկրցաւ մնալ, վասն զի ամէն իրիկուն
արթուն պէտք էր մնալ: Դարձաւ նորէն
կահաւորեալ սննեակը, յուսահատեցաւ բո-
լորովին, ու թիչ վերջ գէշ ընթացքը:

Հաճոյ ըլլաւ և փայլելու ետէէ չէր
այլ ևս. կը վախնար թէ անօթութենէն կը
մեռնի: Այն ատեն, առանց հրապուրան-
քի, առանց շատ դիմադրութեան, ինչպէս
առաջին անգամ, աչքերը գոց, ամօթա-
հար ու անվեհեր, իբր գետի մը մէջ նե-

տէր ինքզինքը, սկսաւ ապրիլ ուրիշ մար-
դու մը հետ, հարուստ, բիրտ ու գինեմոլ
կառապան մը՝ որ ծառայութենէ քաշուած
ըլլալով, կ'ուզէր վաճառականութեամբ ըզ-
րադիլ: Գնեց սրճարան մը ու Տոնասիէնի
յանձնեց գործը յաջողցնելը:

Վեց տարիէ ի վեր կ'ապրէին այսպէս
ամուսնորէն, լրվալուայի թաղին մէջ իբրև
այր և կին նկատուած էին: Տանը և խո-
հանոցի հոգը Տոնասիէնի վրան էր, նէ կը
ծառայէր յաճախորդներուն, առաւօտը՝ ժամ
մը դուրս կ'ելլէր պէտք եղած բաները
գնելու. նէ կը բռնէր հաշիւները, ազատ
վարկեաններուն կը կարելոնէր ճերմակե-
ղէնները: Սրճարանը յաջողութեամբ առաջ
կ'երթար շնորհիւ Տոնասիէնի աշխուժու-
թեան, կարգապահութեան, տեսակ մը հե-
ղինակութեան՝ զոր գիտէր բնական կեր-
պով իր շուրջը տարածել, միշտ զաղա-
քավարութեամբ խօսելու սովորութեան՝ ու
րով իրեն կը քաշէր թաղին յաճախորդնե-
րը: Իսկ այդ Պաստիէն Լարէյը՝ որուն հետ
կ'ապրէր, բնաւ չէր օգնէր իրեն: Ամբողջ
օրը դուրսն էր, պատճառանօք սրճարանին
և գինետան նոր պաշարներ գնելու, և
միանգամայն մեքենավարի պաշտօն մը
փնտռելու, որուն, եթէ հանդիպէր, շատ պի-
տի ցաւէր: Լաւագոյնը կար, նա իր հան-
գիստը ունէր. շատ անգամ գինով կը դառ-
նար տուն: Տոնասիէն գինքը կը կառա-
վարէր, վասն զի աւելի խելացի էր, սա-
կայն նա, տեղիք տալէն առաջ, կը ծեծէր
զՏոնասիէն, վասն զի աւելի ուժով էր:
Մէկմէկէ չէին խաբուեր: Սակայն չէին գի-
տեր ինչպէս հեռանալ մէկմէկէ և ապա
ինչպէս ապրիլ: Մայրերը և կիները ի-
րենց շուսյած բոլոր այն խնամքներուն,
բոլոր այն նեղութեանց, բոլոր այն համ-
բերութեանց փոխարէնը, իբրև ջերմ եւ
բախտազատութիւն մը, կը գնեն իրենց
զաւակաց և երկան սիրոյն մէջ, Տոնա-
սիէն այդ ամէնը ի գործ կը գնէր առանց
հանչնալու փոխադարձ շնորհակալութեան
մը անուշութիւնը, առանց ապագայի երա-
զի մը, առանց խաղաղութեան՝ զոր երբէք
չկրցաւ հաստատել իր սրտին մէջ:

Փորձեր էր խաղաղութիւն ձեռք բերել, կամ գէթ լուռութիւն և պարապութիւն հոգւոյն մէջ: Զանազան էր վռնտել կրօնական յիշատակները և խղճի խայթերը՝ որոնք միշտ կ'արթննային, թէպէտ երթալով տրւար, նման գետնի հաւասար կտրուած բանի մը ծիւրերուն: Ու գրեթէ յաղթութիւնը ձեռք բերելու էր: Անցելոյն վրդովեցուցիչ պատկերը ջնջելու միջոցները կը գտնէր օրուան մէջ շարունակ զբաղելու և զուարճանալու, շարժման և ազմուշի մէջ: Սակայն երբեմն մայրական սիրոյ անդիմադրելի պէտքը կը բռնանար վրան, կը խորտակէր զինքը, ու կը տկարացնէր ընդդէմ յարձակման լաւ զգացմանց, ընդդէմ յիշատակի իրերու և մարդիկներու՝ զորս կը կարծէր թէ մոռցեր է: Այն ատեն կ'աշխատէր զբաղելով մտքէն հեռացնել զանոնք. կը խօսէր յաճախողներուն հետ, անոնց հետ թուղթ կը խաղար, կամ, անցելի կնոջ մը յանձնելով սրճարանը, ինքը դուրս կ'ելլէր ու մինակ կը քալէր Բարիկի փողոցներու մէջ, բազմութեան մէջ: Այդպիսի փոթորիկներու դէմ կռուելու համար, սրտին մէջ ծածուկ կը պատճառարանէր, թէ ինքը հիմա բացարձակ անկարելիութեան մէջն էր երեսէ ձգած պարտքերէն մէկն անգամ կատարելու, գիտնալու թէ իր զաւակները և ամուսինը կ'ապրէին դեռ արդեօք: Հայր և որդիք չէին ընկճուած թափառական թշուառութենէ՝ որ աւելի դառն է քան միւսը: Ամբողջ եօթը տարիներ առանց լուր մ'ունենալու, եօթը տարիներ....

Ու ահա, յանկարծ, կը լսէր թէ Յովէլ մը, իր պզտիկին տարիքով պզտիկ մը՝ որ Պրէշայնէն եկեր էր ու Գրէզօի մէջ տեսնուեր.... Չէր կրնար ստուգել թէ իր զաւակն էր նա: Բայց այնչափն ալ կը բուէր խաղաղութիւնը վրդովելու համար: Լքեալներուն յիշատակը նորէն կ'արթըննար այն մտքին մէջ, որ կրցեր էր կիսով չափ ջնջել զայն: Տուն կը դառնար Յովելի անունը բերանը: Կասկածը, անհանգստութիւնը, ամբաստանութիւնները՝ որոնց պատասխան չէր գտներ տալու

Տոնասիւն, կը վերադառնային: «Ոչ ինչ բանով, կը մտածէր Տոնասիւն արագ արագ քալելով մշուշին մէջէն, ոչինչ բանով կը տանջւած ինքզինքս...: Միթէ Պրէշայնի մէջ իմ զաւակս միայն այդ անունը կը կրէր...: Ու, որովհետեւ որմնադիրը կաղամախներով շրջապատուած պարտէզին մէջ երկու մանչ և մէկ աղջիկ տեսեր էր, անոնք չեն, կ'ըսէր...: Ոչ, անոնք չեն կրնար իմիններս ըլլալ: Դարձեալ, անոնց հայրը, ինչպէս կը ճանչընայի զինքը, սեռած պիտի ըլլայ իմ անոր պատճառած վշտէս...: Էրիկս մեռած պիտի ըլլայ»....

Հայթհայթիչներ՝ որոնց դիմացէն անցաւ, տեսան էնոր երազոտ աչքերը. նէ կանոց չառաւ ու չխօսեցաւ: «Ապահովապէս բան մ'ունի տիկին Տոնասիւն» ըսին հացագործ կիներ, բանջարավաճառ կիներ, ծաղարար կիներ՝ իրացնէ տիկին մը սա՛ որ աղջիկ մ'ունէր՝ որուն կը նայէր միշտ Տոնասիւնէ անձանթ կեանքի վրայ արագահատող աչքերուն համար....: Սակայն ո՞վ կրնար գուշակել այլալուծեանը պատճառը: Ոչ ոք գուշակեց:

Ե՛րբ պիտի դառնար այն որմնադիրը: Հազիւ չորս ամիսէն: Նա տուած էր ճշմարտութեան շատ մօտ մանրամասնութիւններ, ուրիշ տեղեկութիւններ, որոնք տարակուսել կու տային....:

Տոնասիւն սովորականէն աւելի տունէն դուրս մնաց:

Երբ տուն դարձաւ, արճարանին կէսը լեցուն էր: Պասդիէն Լարէյ նստեր էր ապակեայ փեղկով պաշտպանուած բեմին վրայ՝ ուր կը նստէր Տոնասիւն կէսօրէն վերջ: Նա, հակառակ իր սովորութեան, սիրոյ ժպիտ մ'ունեցաւ, և ցած ձայնով ու աչքի թթիթովն՝ որուն համար թաղին մէջ կ'ըսէին «լաւ ընտանիք մըն է» կանչեց ու հարցուց:

— Քի՛չ եկաւ դուրս մնալդ...: Յաճախողներ ունեցանք, ինչպէս կը տեսնես. ջուր տեղդ ես ծառայեցի անոնց....: Գէթ այդ շրջագալութենէդ վերջ լաւ կը զգաս ինքզինքդ...: Ո՛չ...: Դեռ բարկաւ

ցեւր ես ինծի դէմ... Կ'ուզէս այս իրիկուն թէտորոյ երթանք...

Մարմարիոնի վրայ ձգուած սոսի մը շաշիւնը ընդմիջեց ա. ճառախօսութեան սկզբնաւորութիւնը։ Պատգիւն Լարէյ, իբր թէ հրաման մը տար, բարձր ձայնով ըսաւ։

— Տես թիւ 15ը։

Ու գնաց ընդունելու գաւաթ մը գարեջրոյ գինը։

Մանկամարդ կիւն տախտակամածին երկու աստիճաններէն վեր ելաւ։ Զինքը ճանչցող յաճախորդները ուշադրութիւնն էնոր վրայ դարձուցին, իսկ միւսները՝ ոչ այնչափ։ Արեւը դանդաղօրէն մտաւ մշուշին մէջ։ Գրան դիմաց ձիերը կը սահէին ինչպէս ձեան ժամանակ։ Գոլորշին՝ զոր հովը դէպ ի վար կը մղէր, ջրախառն յորձանքներով կ'իջնէր մինչև ապակիներուն հաւասար, ու գայն կը դիտէր Տոնասիէն երբ զուտը վեր կը վերցնէր հաշուի տեսարակին վրայէն։

Ինքիւնը կը խորհրդածէր. «Այդ չէր որ պէտք էի ըսել անոր, Գրեօքի այդ որմնադրին՝ որ այս առաւօտ հոս եկաւ։ Աւելի հարցմունքներ պէտք էի ընել անոր... Հիմա ո՛ր կրնամ գտնել գինքը»։ Իրիտը տակնուվրայ եղեր էր ու կը տանջէր գինքը։ Ինչո՞ւ չէր պնդած որ ըսեր Յովելի բնական գիւղին կամ մօտաւոր գիւղի մը անունը։ Այն աստե՛ն կը գրէր տղայոց։ Զարմացումը, յուզումնքը, յուսախաբութիւնը արգելք եղեր էին իրեն պէտք եղածը ընելու... Բայց ո՛չ... Ինքը կրնա՞ր գրել զաւակներուն։ Ի՞նչ պիտի ըսեր անոնց։ Ի՞նչպէս արգարացնել ինքզինքը գիրնէր լքած ըլլալուն համար։ Ու եթէ կ'ապրէին, եթէ հոն էին Նոյնիմի ե Յովել, պիտի չունենային փորձութիւնը, կամ հրաման, իստաութեամբ պատահաւ իսկնելու իրեն, իբրեւ անարժան մօր մը... Ո՛հ, ոչ, նամակ պիտի չգրէր։ Լա խորհրդածելով, այդ այդպէս պիտի ըլլար... Սակայն պէտք էր սպասել... ամիսներ... Ու ապա, այդպէս սպասելով շատ մը տանջուելէն վերջ, ինչ պիտի լսէր թե՛

րեւ ոչինչ... Այդ մարդը խաբեբայ մը չէ՞ր արդեօք։ չար զուարճախօս մը՝ զոր զրկեր էր իրեն ամուսնացած ըլլալը գիտցող մէկը և կ'ուզէր իմանալ իր կեանքին գաղտնիքը... Սակայն, միամիտ մէկը կը թուէր նա... Երբէք չխնդաց... Նոյն իսկ լաւ մարդ մը կը տեսնուէր, բաց ի...։

Զարաշար յոգնած կը խորհէր. «Կ'ուզէի որ ստոյգ ըլլար, եթէ ցմիշտ անոնց մէջ զրկուիմ ալ, կ'ուզէի գիտնալ թէ կ'ապրին, գեղեցիկ են, և ո՛ր են...»։

Փ.

ԹԱՏՐՈՆԸ

Իրիկունը, ճաշէն վերջ՝ զոր ըրին ներքին խանութին մէջ, նէ հագուեցաւ սգուեցաւ, թէպէտ դէմքը յոգնած, բայց գեղեցիկ էր իր կարմիր և սեւ փետուրներով զարդարուն գլխարկով ու վզին չորս կողմը դրած մոխրագոյն մուշտակովը. աղէկ կը քալէր. ձեռնոցները կը ծածկէին աշխատութենէ արատաւորուած և վիրաւորուած պզտիկ ձեռքերը։ Մարդը արագօրէն կը տանէր գինքը։ Գրացի կիները՝ որոնց աչքէն չէր պախչեր թաղին մէջ պատահած ո՛ր և է դէպք, ինչպէս կ'ըլլայ զաւառներու մէջ, ըսին. «Գրաւ կը դնեմ որ նորէն թատրոն կ'երթան։ Աղէկ կը վաստկին։ Այդ դրամը ծախսել տուողը նէ է. միշտ զուարճանալ կ'ուզէ»։

Պատահէն Լարէյ Տոնասիէնի քովէն կը քալէր, փողպատին վրայ զարկած կեղծ անդամանդէ գնդասեղ մը, կուրծքին վրայ զգեստը ուռած, դէմքը՝ յաղթական և խրոխտ։ Առաւօտեան գործած ձախորդ բրտութիւնները մոռցնել տալ կը ջանար։ Լա հասկցեր էր որ Տոնասիէն լըջօրէն ըսեր էր թէ գինքը պիտի թողու հեռանայ առանց իսկ բացատրութիւն մը տալու պէտքն ունենալու... Ճեպքն թաց առին, ու շուտով պուլվարներու վրայ ելան։ Ժամը իննին մօտ էր և իբր մօտն

լուսաւորուած սրահը, խաղը սկսեւ էր, կը ծիծաղէին: Մի և նոյն խօսքերը, միևնոյն արտայայտութիւններ ատաջ բերեւ էին ամփիթատրոնի հանդիսականաց ղէմքին վրայ՝ որոնք ստիպուեցան ոտք ելլելու որպէս զի Տոնաստէին և իր հոմանին կարենան անցնիլ ու, մէջ տեղը, առաջին կարգին վրայ, գրաւել իրենց տեղերը: Նա արդէն յարմարեւ էր ուրիշներուն: Նէ ալ կը փափաքէր յարմարիլ մտքէն փարաւ տեղու համար առաւօտունէ ի վեր զինքը տանջող մտածմունքը: Նէ կը սիրէր թատրոնը. իրեն ընդունած վարձքէն շատ դրամ ծախսեր էր, ծառայութեան մէջ գտնուած ժամանակը, «կատակերգութեանց ժամանակ ծիծաղելու համար» ինչպէս կ'ըսէր: Ու աչն համարձակ կերպը՝ որով նախ ինքն անցաւ, գլուխը բարձր, շրթունքները կիսաբաց «ներողութիւն» ըսելով, այն ժեստը՝ որով զգեստը վեր վերցուց ձախ կողմէն, նստեցաւ, և, առանց դէրասաններու ուշ զննելու, դիտակով սրահը սկսաւ դիտել, նշան էին շատ անգամ հոն յաճախելուն:

Անմիջապէս յետոյ կարմիր թւաշորով ծածկուած յենարանին կոթնեցաւ, ուշադրութիւնը դարձուց վարը՝ տեսարանին վրայ, ուսկից կը բարձրանային ծիծաղ շարժող խօսքերը: Սակայն ականջին հասնող բառերը կարծես թէ անիմաստ էին, տարտամ հնչիւններ՝ որոնք վրան ազդեցութիւն չէին ընել. ընդհակառակն կային ուրիշ բառեր՝ զորոնք ոչ ոք կ'արտասանէր, ոչ ոք գիտէր և զորոնք ինքը միայն կը լսէր սրտին խորը ալիքներու պէս մը՝ ունջող. «Նոյեմի, Լուսին, Յովէլ» և չէր կրնար չլսել այդ բառերը, բառեր՝ որոնք մէջ կը տեսնէր իր կենաց ամբողջ տոստը, ինչպէս պիտի չկարենար ձեռքով վը արգիլել աղբիւրի մը ջուրին ցայտելը, թատրոնը զինքը իրմէ չէր ազատեր: Դիտեց երաժիշտները, օթեակները, արդու, զարդերը... Սակայն սրտին խոր վրդով չէր հանգարտեր: Ընդհակառակն կը զգար որ իր վիշտը կը մեծնայ այդ շրջապատին, և այդ բազմութեան կազմած վշտին հետ

հակադրութենէն: Ալ չկրցաւ համբերել ու դարձաւ ղէպ ի իր հոմանին. կ'ուզէր ըսել. «Ա՛ռ տար զիս»: Բայց շրթունքները դեռ չշարժած, Պաստիէն Լարէյի միւս քովը տեսաւ ամփիթատրոնի նստարանի մը նըստած կին մը՝ աղքատ դասակարգէ, իրեն պէս երիտասարդ, թարմ այտերով, որ եկեւ էր իր զաւկին հետ, տղեկիկ մը հագիւ երկու տարու, և զոր կը սեղմէր կուրծքին վրայ: Շէկ գլուխը մօրը ուսին վրայ կը քնանար: Կանոնաւոր շնչառութիւն մը կը շարժէր պզտիկ մարմինը՝ որ, երբեմն, երազի մէջ, կը ցնցուէր, ապա դարձեալ կը քնանար:

Որովհետեւ կինը վանդակապատին մօտն էր, և բոլոր ուշադրութիւնը խաղցուած կտորին վրայ սեւեռած կը թուէր, Տոնաստէն ինքրիկ խորհրդածեց. «Վայ եթէ թողու ձեռքէն տղան, եթէ միայն թոյլցնէ թեւերը, պզտիկը սրահին մէջ պիտի խնայ ու ջախջախուի: Մըշափ գեղեցիկ է, այդ անմեղը»: Երկայն դիտեց զայն, և այնչափ երկայն որ վերջապէս մայրը անդրադարձաւ: Երկու կիները հասկցան թէ մայր էին երկուքն ալ: Տոնաստէն տխուր ժպիտ մը միայն ունեցաւ, սակայն մտածեց ալ միանգամայն որ եթէ այդ պզտիկը ունենայ իր ծնականներու վրայ, պիտի զգայ նաև սրտի զովութիւն մը: Չհամարձակեցաւ խոստովանիլ զայն: Միւսը նորէն ընկզմեցաւ, աչքերը սեւեռած վարը, տախտակամածին վրայ, խաղցուած տեսարանին վրայ: Իսկ Տոնաստէն կէս մը ղէպ ի տղան դարձաւ, կը զգար որ գոյնը կը նետէր, կարծես թէ մեռնելու վրայ էր: Թատրոնը, խօսքերը, ծիծաղները, ո՛րչափ հեռու էին իրմէ: Մարդը՝ որ ներկայ էր այդ կատակերգութեան և որ բնաւ չէր անդրադառնար թէ ինչ կ'անցնի իր գառնայ իր մօտը, ո՛րչափ օտար կը թուէր իրեն և էր իրաւունք: Նէ միայն ամուսնական կեանքին վերջին պատկերները կը տեսնէր, պատկերներ՝ զորոնք տարիներէ ի վեր ջանացել էր ջնջել մտքէն և որոնք՝ յաղթականաց այն իրիկունը, զառնապէս կը տանջէին իր հոգին: Նէ կը տեսնէր քա-

ըռտ բլրակին գագաթնան վրայ շինուած Ռոգ կրիշնի տունը, այն բլրան ստորուտը սե ցորենի և վարսակի արտերը, ու անկէջ անդին խոպանը և անտառը՝ որոնք կը մըմնջէին հովէն շարժելով, նէ կը տեսնէր սենեակը, անկողինը, օրօրոցները, ախոտին վրայ բացուող դուռը, կը տեսնէր երեք զաւակները՝ որոնք իր շուրջը կ'առնէին երբ արտերէն կը դառնար։ «Ախ, սիրուններս, ո՛ւր էք։ Ստոյգ է թէ կ'ապրէիք դուք»։

Ամէն բան ծախուեր էր։ Այո՛, և ուրիշներ կը մշակէին այն խեղճ արտերը՝ որոնց վրայ Լուսան յոգնեցուցեր էր թեւերը։ Այլ ամէն բան լմեցիր էր, Տոնասիւն չէր փափաքեր վերսփսիլ երեքնի կեանքը։ Սակայն, թատրոնի այդ սրահին մէջ, հոն՝ վերը, ո՛հ, որչափ անմիտ եղեր էր, որոշ կերպով քան երէք, հասկցաւ թէ բաժնուելով իր զաւակներէն, հրաժեշտ տուեր էր անհուն ուրախութեան մը, տեսական ուրախութեան մը՝ զոր ըմբռնելու համար շատ երիտասարդ էր այն ատենը և շատ թեթեւ։ Հիմա պիտի չկարենար պաշտպանել ինքզինքը երեք զաւակներուն՝ զորս տեսեր էր իր շուրջը, պզտիկ ձեռքերուն դէմ, թեկուն, աչքերուն, շրթունքներուն դէմ։ «Ո՛հ, պզտիկներ, պզտիկներ, ի՛նչպէս կրնան մայրերը լքել զձեզ քանի որ կենդանի են և ի՛նչ խնթութիւն էր ըրածս, Բարիզ երթալ ծառայութեան։ Ի՛նչ խնթութիւն, դարձեալ, մնալ հոն երբ ազատ էի դառնալու։ Չունիմ ո՛չ ձեռք ձեռքերուն գգուանքը, ո՛չ ձեռք մարմնոյն ծանրութիւնը ծոնկերու վրայ։ Կը տանջուիմ»։ Կը տանջուէր նէ այնպէս յայտնի կերպով որ Պաստիւն Լարէյ զուարթ դէմով դառնալով դէպ ի նէ, հարցուց.

— Ձե՛ս ծիծաղիր, Տոնասիւն։

— Ո՛չ։

— Ձե՛ս լսեր, ուրեմն։

— Ո՛չ։

— Տոնասիւն կը վճարեմ որպէս զի այդ կերպերը ցուցնես։ Ի՛նչ կ'ուզես, ի՛նչ բանի պէտք ունիս։

Քովը նստող կինը, լսելով այս յանդիմանական խօսքերը, Տոնասիւնի կը նայէր, ու դանդաղօրէն, փաղաքշանօք, կը շարժէր իր դիւրաթիւք մարմինը զողան օրօրելով։ Տեսաւ որ Տոնասիւն, կասկածոտ, վեհերոտ, ձեռնոցաւոր ձեռքերը իրեն կ'երկնցնէ, լսեց.

— Տիկին, եթէ կը հաճիս տուր ինծի և ես կ'օրօրեմ։

— Հաճոյք կը զգաս։

— Ձիւս ե փոփոքէ. ես այլ ևս չունիմ, ես...։

Այնպէս սոգոյն էր որ կինը հասկցաւ թէ ճշմարիտ կ'ըսէր, ու կարեկցեցաւ։

— Մարդու խնտալը կը շարժես, Տոնասիւն, — ըսաւ հոմանին։

Սակայն կինը, կամացուկ մը վերցուցեր էր տղան, ու մըմնացող մարդուն կոնակէն, ի զուարճութիւն մօտը գտնուող կանանց, ի գայթակղութիւն մարդկանց՝ որոնք կ'ըսէին. «Լուս կեցէք, կիններ» կ'երկնցնէր Տոնասիւնին, սակայն քիչ մը վախնալով։ Ու երբ ձեռքէն թողոց տղուն կապոյտ և ճերմակ զգեստը, այս անգամ ինքը այլ ևս չկրցաւ ոչ մտիկ ընել և ոչ դիտել տեսարանը, և զզջաց։ Թէպէտ, քաղաքավարութեան համար, կը ժպտէր միշտ, սակայն աչքերը յաճախ դէպ ի Տոնասիւն կը դառնային։ Սա դրեւ էր իր ծունկերուն վրայ տղան ու թեւերով զրկեր էր. անշարժ ու մայրական գորովով կը դիտէր զայն՝ որ կը քնանար։ Սարսուռ մը՝ ոչ հաճոյքի, ինչպէս կարծեւ էր, այլ վշտի և աւելի սաստիկ խղճի խայթի, կը յուզէր զինքը, ու ինքը չէր կրնար հանդարտեցնել...։

Դերասանները խաղը լմեցուցեր էին, վարագոյրը իջեր էր։

— Բաւական է ըրած խնթութիւնդ, — ըսաւ մարդը, — Տուր տղան, ու երթանք։

Նէ պատասխան չտուաւ, պզտիկ տաքուկ մարմինը մինչև շրթունքները բարձրացուց, վայրկեան մը վարանեցաւ, կարծես ամօթ կը զգար և անարժան կը սեպէր ինքզինքը, ապա, արագութեամբ համար

բուրեց վարդ երեսը՝ որ այդ համբոյրին տակ փոթփոթ եղաւ:

— Շնորհակալ եմ, — ըսաւ տղան մօրը յանձնելով:

Պաստիէն Լարէյի հետ մեկնեցաւ:

Ժամը առաւօտեան մէկն էր երբ մտան Լըվալտայի պզտիկ սենեակն, սրճարանին վրայ: Մարդը՝ յոգնած և տոգոհ, առանց բառ մ'արտասանելու պառկեցաւ: Տոնասիէն դանդաղօրէն հանեց իւր զգեստները. դիտմամբ սենեակին մէջ աստին անդին դառնալով ժամանակ կը կորսնցնէր. կը փափաքէր այդ իրիկունը կապերտին վերայ պառկել, կամ թիկնաթոռի մը մէջը քնանալ: Երբ իր հոմանույն քնանալը տեսաւ, ինքն ալ պառկեցաւ, բայց կարելի եղածին չափ անորմէ հեռուն, ու, զիշերը, լացաւ:

Ուրեմն Տոնասիէն զղջացեր էր: Սակայն այդ տագնապէն վերջ ալ մեծ փոփոխութիւն մը տեղի չունեցաւ, նոյն իսկ նուագեցաւ այդ տագնապը, ինչպէս ուրիշ ունեցածները, շարաթներ անցնելէն վերջ: Ոչ ոք հասկցաւ գաղտնիքը: Տոնասիէն աշխատեցաւ կոտիլ երեսակայութեանց դէմ ու կը խորհրդածէր թէ զինքը այդչափ այլալոյզ լրբերը այլ եւ չի դառնար:

Չմեռն անցաւ: Մարտ ամիսը սկսաւ ցրուել ձմեռուան ամպերը: Տոնասիէն, աւելն առաւօտ, սրճարանի ապակափողկը բանալու ժամանակ, կը փնտռէր մարդը՝ որ խոստացեր էր դառնալ: Չկար: Հակառակ իր կամաց, յուսախար եղաւ: Կրակ ընելու, սուրճը եռացնելու ժամանակ, կը մտածէր միշտ իր լքեալներուն վրայ: Աւելնէն մեծ տիրութիւնն էր որ չէր կրնար իրմէ ծնած զաւակները աչքին առջև բերել այնպէս, ինչպէս էին հիմա: Անոնց իրեն չէին նայիր. չէին ժպտեր, ձայն չունէին: Ի՞նչպէս զինքը պիտի կանչէին, ի՞նչպէս պիտի տային իր անունը: Ի՞նչ հասակ ունէին ու ի՞նչ զգեստ...:

Այս մտածութիւնները կը տանջէին զինքը մինչև առաջին յաճախորդներուն ներս

մտնելը, որոնք զինքը հոգւոյ այդ խեղճ վիճակէն կ'ազատէին:

Մարտ ամիսը դանդաղօրէն առաջ կ'երթար:

Հ. Ա. ԳՈՆՏԱՔՃԵԱՆ

Շարայարելի

ՉԱՐԼԶ ՏԻՔԸՆՍ

▽ ○ ▽

(Իր ծննդեան հարերամակերն առթիւ)

Անգլիական մամուլը, սկսած՝ Ալպինէն մինչև Ամերիկա և Ուկրէնիա, արդէն տունեց մեծ վիպասանին ծննդեան հարերամակը, յարգանքի և հիացումի խանդավառութիւնով:

Չարլզ Տիքընս, ծնած 1812 փետր. 7ին, Բօրթսմութի մէջ, զաւակն է աղքատ ու բազմակարօտ ընտանիքի մը: Իր մանկութիւնը եղած է մին այն չարաբաստ կեանքերէն, որոնց վրայ թշուառութիւնը մղուածաւնջի մը պէս կը ճնշէ և կը թունաւորէ զեռաստի կեանքին միամիտ ապրումները: Մանկութենէն իսկ ստիպուած ըլլալով նետուիլ գոյութեան պայքարին մէջ, ինքզինքը գտած է Լոնտոնի ամենազարդ թաղերուն մէջ, ուր և ապրած է տառապանքի մեծ բաժին մը, երբ տակաւին ո՛չ իր բարոյական և ո՛չ ալ ֆիզիքական կազմուածքը պատրաստ էին տիտուր իրականութեան հետ դիմադրուելու: Հագիւ երէց տարրական կրթութիւն մը ստացած, ան արդէն իսկ շուկայի յորձանքին մէջ է. սակայն իր թափանցող միտքը ինչ անմոռանալի դասեր քաղած է այն այլազան և զուեզգի պատկերներէն, կեանքի անդուլ և բազմափոփոխ հոլովոյթներէն, որոնց հանդիսատեսն է եղած այնքան կանուխէն: Բայց այդքան անկազմ ու անպատրաստ վիճակի մէջ, սուզելով հանդերձ կեանքի ամենախոր յատակները, չըմիանալ, չըտարրանալ տիրող պայմաններու հետ, այլ՝ կամքի զօրաւոր ջանքով մը